

Velkommen!

v/ Kristin Loe Kjelstad, fylkeskonservator, Oppland fylkeskommune

Det er en glede å ønske velkommen til Gudbrandsdalsseminaret – det 9 i rekken, på vegne av Gudbrandsdal historielag, Gudbrandsdalsmusea, Maihaugen og Oppland fylkeskommune. Det er hyggelig at det er så mange - fra ulike lag og foreninger, fra offentlig og privat virksomhet - som samles under overskriften " **Kven eig naturressursane?**"

Temaet engasjerer bredt!

En stemme som mange av oss husker er brevet fra indianerhøvdingen Seathl til den amerikanske presidenten (Franklin Pierce):

Hvem eier luftens renhet og glitteret i vatnet?

Hvordan kan du kjøpe eller selge himmelvarmen fra jorden? Tanken er fremmed for oss. Vi eier ikke luftens renhet eller glitteret i vannet. Hvordan kan du da kjøpe det av oss? Vi bestemmer bare vår tid. Hele denne jord er hellig for mitt folk. Hver eneste skinnende barnål, alle sandstrendene, hvert slør av dis i de mørke skogene, hver eneste lysning og alle de summende innsektene er hellige i mitt folks tradisjoner og bevissthet. --- Hvis vi selger deg vårt land – elsk det som vi har elsket det!

Her i Norge har det, som det står i programmet, eksistert et spenningsforhold om rettigheter i utmark og fjell, og det er utviklet et rettsgrunnlag for forvaltningen av disse naturressursene gjennom statsallmenninger, bygdeallmenninger og lokale sameier.

Gudbrandsdalen har sitt naturgrunnlag og sin historie, men er like fullt en del av et større land og en større verden når det gjelder eierskap, lover og forvaltning.

Dalen som går fra Lesjaskogsvatnet (612 moh) til Mjøsa (124 moh) er formet av naturkreftenes tålmodige arbeid med Gudbrandsdalslågen som hovedelv.

Fjellet, Bygdene og Elva – med jakt, fangst og fiske som livsgrunnlag fra tidlige tider, jord- og skogbruk, og ikke minst rike ressurser i skifer og kleber og grus. Og vasskraft som energiresurs for storsamfunnet.

Med stadig større utnyttning av naturen til industri og utbyggingsformål, også til reiselivs- og fritidsbruk, ble vernetanken sterk, og restriksjoner innført, både ved vern av vassdrag og oppretting av nasjonalparker og andre verneområder. Det er stadig drakamp mellom vern og bruk, og diskusjoner om hva som ligger i bærekraft-begrepet når det gjelder utviklingen av våre lokalsamfunn, der demografi-utfordringene i mange lokalsamfunn oppleves som mer truende enn inngrep og utbygging i naturen.

Fra min barndom fikk jeg høre morfar Johannes Loes beretninger om arbeidet som jordskiftedommer i Gudbrandsdal. Han rakk å skrive sin minnebok "Langt Liv" før han døde 90 år gammel i 1993. Han har navnet fra Lo i Oppdal, men hadde oppveksten i Skogn i Trøndelag, fikk utdanning på Mære og på Landbrukshøgskolen på Ås i jordskifte, der hans eldste bror, som var 20 år eldre, var professor. Johannes var ferdig utdannet i 1926, men fikk ikke jobb i de harde tidene, og reise til Canada, der han jobbet noen år, før han kom hjem for å gifte seg i 31, tilbake til Canada, men så hjem igjen i 32, og startet da med småbruk og sølvrev i Trøndelag i de harde 30-åra. (Ca 300 kr for valp eller skinn var god inntekt!) Først i – 35 fikk han stilling som landmåler i Troms, i 47 som

utskiftingsformann i Finnmark etter krigen og så i 1958 kom han til Lillehammer som jordskiftedommer i Gudbrandsdal jordskiftesogn – der navn som Svenneby, Kraby og Tande dukker opp og er kjent for mange av dere. Til Hjarta av Norge – ble han fortalt! – og et sted med tørt klima som var bra for min lungesvake mormor – også hun ble over 90 år i denne gode Lillehammer-lufta!

Jeg vil først ta dere med på en tur i Finnmark og så til en tur med grenseoppgang mellom Oppland og Møre fylker, sik Johannes har formulert det:

Grensegang på Lotzamalanelys

Det skulle fastsettes en grense mellom slåttan Lotzamalanelys og statens grunn i Finnmark. Det var på forhånd undersøkt om det fanns dokument der slåttan var nevnt og grensene oppskrive, men noko slikt kunne ikkje skaffast då vedkommande arkiv var brent. Det einaste dokument eigarane av Lotzamalanelys kunne skaffe var eit gamalt skjøte der det stod at til garden hørte og ein slått, Lotzamalanelys kaldet. Det var alt. Ingenting om kvar slåttan låg, ingenting om kor stor den var, ingenting om grensene. - Det einaste ein kunne slå fast etter å ha lese dette gamle skjøtet var at slåttan eksisterte! Men det var då viktig nok, det. –

--- Dette at dei eller den som driv ein gard , ikkje har heimel til bruket , er typisk for Finnmark. Det er faren eller bestefaren, ja kanskje oldefaren som figurerer i grunnbøkene som eigar. Og arvingane sit i utskifta bu, generasjon etter generasjon. For ein utskifter blir dette eit ekstra problem som ein vel sjeldan har i andre fylke. Den formause måten eigedomane skiftar eigar på, gjer at ein må ofre mykje tid på det reint formelle. –

Eierne skulle påvise arealet som de mente hørte med til slåttan. Arealet de gikk opp var på 350 daa med tett bjørkeskog. Statens representant var uenig. Han mente det var urimelig at slåttan kunne være så stor, og viste til at det aldri kunne ha vokst gras på hele dette arealet, og han la ned påstand om avgrensning av et mindre areal. Påstand stod mot påstand. Retten skulle avgjøre – og måtte bruke sunt bondevett -. Staten fikk medhold.

Da eierne fikk vite dette protesterte de kraftig:

- Men i "kampens hete" gjorde de noe merkelig: De ville vise retten hva som faktisk var Lotzamalanelys! ... Det bar nedover en liten sti, mot elvemelen, ned på det område vi nå hadde fastsatt skulle være slåttan. Det var skog overalt, men ein stad var slettare og finare, og og meir grasvakse enn vanlig i skogen. Og rundt denne sletta låg ein liten kant, ein ring der marka var litt høgare. Det var tufta etter eit gamalt risgjerde, eit risgjerde som var nedråtna og påbygd og til sist råtna til ein moldkant. Denne ringa inn eit areal på 6-7 daa. Dette var altså slåttan Lotzamalanelys.

Vi vart ståande litt på den gamle gjerdetufta, - stod og tenkte oss om. Det vart liksom så stilt. Kanskje gikk det smått om senn opp for brørne, at dei hadde forgjort seg i sinnet. Det arealet som retten hadde avgrensa var på 40-50 daa, altså sju ganger så stort som den virkelige slåttan.

Statens representant ble nå spurt om han ville endre påstanden sin – nå når det hadde kommet fram nye opplysninger i saka. *Nei, la gjort være gjort, sa han – og slik ble det!*

Og så til grensa mellom Oppland og Møre:

Grensegangsak Skjåk allmenning - Møre fylke. August 1960

De var 4 mann: Landmålerane Kraby og Hjeltnes, tekniker Rosenberg og Johannes. Saken hadde vært oppe i alle trinn på rettsstigen, og skulle fastsettes etter siste dom fra Høyesterett. Hovedkvarteret var på Grotli, med overnattinger også på Djupvasshytta. Grensa gikk fra et punkt mellom Djupvatnet

og Langvatnet, over Kolbeinsvatnet og nedre Viksvatnet. Herfra til Heilstuggueggen, til Krosshø. Så til øvre ende av Grønvatnet til Torsnås, og så over Vetldalen til Karitind, ca 2000 moh.

Grensa var på 4 mil, og de delte den mellom seg. Grenseoppmerkinga var et barskt arbeidsstykke. Mesteparten ligger i ur og steinlende.

Ein måtte hoppe fra steinblokk til steinblokk, over kløfter og urhol, og passere bekkefar og snøbreer. Veret var ikkje so bra, mykje regn og vind, ja ei helg snødde det.

Ein dag gjekk eg frå Djupvasshytta til øvre Viksvatnet. Taffor kraftverk hadde ei arbeidsbrakke der, og eg fekk overnatte der, og skyss over Viksvatnet i motorbåt morgonen etter. Hjeltnes hadde då flytta til Vetldalen, men eg såg om Rosenberg som var i telt ved Krosshø. So tok eg fatt på den bratte fjellsida til Grønvatnet, og så tilbake til Grotli om kvelden - i striregn.

... Hjeltnes kom seg ned frå fjellet eit par dager seinere. Han hadde 9 mann med seg da han starta, men ein etter ein slutta og for heim, så til slutt var det bare 2-3 att av hjelpemannskapet. Arbeidet var hardt og slitsamt, og snøstormen i helga hadde nok jaga nokre heim frå høg fjellet. Men no var fylkesgrensa merka so godt, at eg trur det ikkje finnst maken! Store steinvarder med innhogne kors står tett i tett over fire mil.

Men så på avslutningsmøtet i september ser Johannes en ting som er feil i grenseoppskrivinga fra Høyesterett: "Grensa skal gå frå Torsnes i rett linje til Karitind, slik som det gamle kartet fra 1860 viser. Men det gamle kartet har ikkje ein rettt linje. Det er en brekk på linja nede i Vetldalen. Skulle saken ha vært sendt tilbake til Høyesterett? Nei, Jordskifteretten drøfta dette, men kom til at snaufjellet ikke hadde så stor verdi at det var behov for ny vurdering – selv om det gjelder relativt store arealer.

Grensen var trekt i rett linje, som presisert i Høyesterettsdommen, og da ble det sånn!

Så da ble fylkesgrensa fastsatt !

– Og der skal den også ligge - selv i disse regionreform-tider!

Så : - Hvem eier luftens renhet og glitteret i vatnet?

Hvem eier vassdragsrettigheter og mineralressurser? Hvem kan bestemme hvor vegen skal gå – om vassdrag eller jordvern skal vektlegges høyest? Og hva med setre som "faller i det fri"? Kan vi bygge hytte på setra?

Det blir spennende å høre hva innleiderne sier om rettigheter, vern og bruk både i fortid, nåtid og fremtid!